

ТИПИ І ФУНКЦІЇ СЕМАНТИЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ ФАКТЕМАМИ В ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто питання про семантичну зв'язність між структурами, що виражають фактуальність у тексті. Встановлено, що вона проявляється через уточнюючі, адверсативні, каузальні та темпоральні зв'язки. Коротко охарактеризовано функціонування та прагматичний потенціал різних типів семантичних відношень, виокремлено оператори, які сигналізують їх присутність у тексті.

Ключові слова: фактуальність, фактема, семантична зв'язність, уточнюючі, адверсативні, каузальні, темпоральні зв'язки.

В статье рассмотрен вопрос о семантической связности между структурами, выражающими фактуальность в тексте. Установлено, что она проявляется через уточняющие, адверсативные, каузальные и темпоральные связи. Кратко охарактеризованы функционирование и прагматический потенциал различных типов семантических отношений, выделены операторы, которые сигнализируют их присутствие в тексте.

Ключевые слова: фактуальность, фактема, семантическая связность, уточняющие, адверсативные, каузальные, темпоральные связи.

The article deals with the issue of semantic coherence between structures that express factuality in the text. It is established that it manifests itself through additive, adversative, causal and temporal relations. The functioning and pragmatic potential of different types of semantic relations are briefly described, operators that signal their presence in the text are determined.

Key words: factuality, facteme, semantic coherence, adversative, causal, temporal relations.

З позицій дискурсології як сучасної парадигми мовознавчого знання, *фактуальність* є когнітивно-комунікативним феноменом, який виявляється на рівні тексту і відображає намір адресанта переконати адресата, що його висловлення виражає факт. Мовні структури, в яких виражено факт, сприяють збереженню і поширенню фактуальної інформації та адекватній інтерпретації її адресатом. Особливої значущості *фактуальність* набуває у газетному мовленні, в якому виявляється здатність мови впливати на формування масової свідомості шляхом підбору і викладу фактів політичного, економічного, культурного життя суспільства.

Появу і розвиток прагматичних підходів до вивчення *газетного дискурсу* і його категорій пояснюють зростом зацікавлення дослідників питаннями його екстралінгвістичних вимірів, до яких належать інтенції мовця, переконання, цінності і установки комунікантів, мета комунікативних дій, комунікативні позиції адресата та адресанта, соціокультурний контекст спілкування [3, с. 41]. Відтак газетний текст, який є втіленням семіотичного простору, бо поєднує вербальні і невербальні знаки [6, с. 254; 8, с. 246-252], дозволяє якнайкраще об'єктивувати, донести до

читача і закріпити в його свідомості інформацію про факти суспільно-політичного життя.

Опис ознак *фактуальності* у дискурсі передбачає з'ясування низки моделей втілення факту в текстуальних одиницях, які є стимулом для активізації у реципієнта процесів сприйняття інформації як факту. Розуміння передбачає не лише розпізнавання фактів, але й здатність згрупувати їх у єдине ціле [11]. Вагомий внесок у вивчення моделей інтеграції знання у дискурсі зробили, зокрема М. Гернбахер (M. Gernsbacher) [9] та В. Кінч (W. Kintsch) [10]. Вони запропонували моделі, де описано, як реципієнт обробляє одну за одною пропозиції і вибудовує з них текстуальну репрезентацію шляхом інтеграції пропозицій та попередньо набутого знання. В процесі інтерпретації тексту активізується знання, яке передбачає розуміння слів і речень, встановлення між ними зв'язності, формулювання семантичних макроструктур і висновків [4, с. 71]. Утім питання про семантичну зв'язність між структурами, що виражають *фактуальність* у тексті залишається маловивченим.

Оскільки для лінгвістів у схемі комунікації інтерес складає форма повідомлення та її

придатність для адекватної передачі інформації, метою нашого аналізу є з'ясувати на прикладі статей про новини економічного і політичного характеру за 2000-2006 рр. типи семантичних відношень між структурами, які виражають категорію фактуальності у газеті, та їх прагматичні функції.

Осмилюючи реальність на основі іншого тексту, журналіст створює власний текст, відбираючи і використовуючи ті знакові форми, які максимально повно і адекватно відображають і виражають його авторський задум і одночасно максимально відповідають типу реципієнта, входять в його знакову систему і смисловий код, що дозволяє останньому сприймати і розуміти текст. Реципієнт реконструює моделі події і контексту, а також референційні моделі, які адресант хоче висловити і передати в газетному дискурсі.

У психологічному плані сприйняття тексту є синтагматичним вторинно сигнальним відображенням дійсності, процесом розкриття зв'язків, які об'єднуються й узагальнюються і зрештою комплексно приводять до розуміння цілого тексту [1, с. 154].

Прагматичним чинником, який враховуємо при описі процесу інтерпретації тексту, є те, що інформація, в тому числі фактуальна, сприймається читачем блоками [12, с. 234]. Коли очі сканують записи на сторінці, вони не сприймають їх як низку графем, а як візуальний блок впорядкованої структури, який є незмінним у відповідний момент фіксації і який для нервової системи є єдністю. Розмір частини розрахований на здатність читача сприймати об'єм інформації без втрат [2, с. 51]. Семантична зв'язність між фактуальними частинами тексту проявляється через *уточнюючі* (additive, elaborative), *адверсативні* (adversative), *каузальні* (causal) та *темпоральні* (temporal) зв'язки [13, с. 37; 7, с. 89].

Уточнюючі (адитивні) зв'язки виявляються тоді, коли одна фактема деталізує чи уточнює іншу. Наприклад, *Russia has resisted intense US pressure to halt its nuclear cooperation with Iran, maintaining that Iran has neither the capacity nor the expertise to build the bomb* [The Guardian, 2003, March 18], де спочатку стверджується факт, що Росія протистоїть тиску США припинити співпрацю з Іраном у ядерній сфері, а далі комунікативною фактемою обґрунтовується причина такої позиції. Ще одним прикладом є *An Iranian official hit back, saying that any move to involve the UN Security Council in the row would go down "the path of confrontation"* [The Sun, 2005, August 11], де фактема *saying that any move to involve the UN Security Council in the row would go down "the path of confrontation"* розкриває суть критичного випадку з боку іранського посадовця. У наведених прикладах фактеми, які пов'язані горизонтальним уточнюючим зв'язком, мають спільного активного актанта: *Russia* та *an Iranian official*, а доповнення відбувається шляхом уточнення способу дії, яка

виражається предикатом: *has resisted – maintaining; hit back – saying*. У реченні *PRESIDENT George W Bush added a new twist to the international tension over Iran's nuclear programme last night by pledging to support Israel if it tries to destroy the Islamic regime's capacity to make an atomic bomb* семантичний тип зв'язку (уточнення способу дії) експлікує сполучник *by*. На основі факту комунікативної дії, що виражає обіцянку (*PRESIDENT George W Bush pledging to support Israel if it tries to destroy the Islamic regime's capacity to make an atomic bomb*), автор статті формулює власний факт: *PRESIDENT George W Bush added a new twist to the international tension over Iran's nuclear programme last night*.

У прикладі *Officials said yesterday that seven suspects, including four scientists and three retired army officers, remained under investigation over the suspected sales of nuclear blueprints and equipment* [The Guardian, 2004, Feb 2] фактеми *seven suspects remained under investigation over the suspected sales of nuclear blueprints and equipment* та *seven suspects, including four scientists and three retired army officers* пов'язані уточнюючим зв'язком вертикально, а уточнення стосується власне спільного активного актанта (*seven suspects*). Прикладом уточнюючого зв'язку між вертикально поєднаними фактемами є також *When the cable, referring to the Americans as "them", was deciphered, US intelligence discovered Mr Chalabi's alleged betrayal* [The Daily Telegraph, 2004, June 3], де інформація, що стосується актанта фактеми *the cable was deciphered*, уточнюється фактемою *the cable, referring to the Americans as "them"*. Семантичний зв'язок уточнення реалізується у випадках, коли інформація про актанта фактеми доповнюється фактемою, вираженою апозицією: *Mohammed ElBaradei, the head of the International Atomic Energy Agency, said he was "seriously concerned" by Teheran's failure to disclose that it had been working on advanced equipment that could be used to make weapons-grade uranium* [The Daily Telegraph, 2004, March 9].

Темпоральні зв'язки між фактемами допомагають встановити послідовність фактів. Наприклад, *The revelation stoked tensions further between Iran and the West, coming 24 hours after Tehran defied the UN nuclear watchdog to continue nuclear fuel research* [The Sun, 2006, Jan 5]. Під викриттям таємниці (*the revelation*) мають на увазі факт викриття наміру Ірану придбати необхідні компоненти для того, щоб створити атомну боєголовку. Першою фактемою (*The revelation stoked tensions further between Iran and the West*) стверджується факт посилення напруження між Іраном та Заходом, що уточнюється фактемою *coming 24 hours after Tehran defied the UN nuclear watchdog to continue nuclear fuel research*, в якій акцентується увага на часовій співвіднесеності факту непокори Ірану комісії ООН, яка стежить за дотриманням зобов'язань, з фактом посилення напруження. Темпоральні зв'язки виявляємо між фактемами у

реченні *Just three days after it was launched across most of the EU, the Prime Minister said the single currency could bring stability and prosperity to the UK* [The Mirror, 2002, Jan 4], де фактема *Just three days after it was launched across most of the EU*, поєднуючись із фактемою *the Prime Minister said*, виконує роль сиркумстанта часу останньої.

Оператори, на які покладена орієнтаційна функція, в першу чергу виражені сполучниками *after, before, since, until, while* котрі вказують на певний факт як точку відліку іншого факту. Наприклад, *The use of the public convenience in the Gare du Nord station in Paris cost Fr5, before rising to Fr6 last summer* [The Times, 2002, Jan 2]; *The man, armed with a pistol, ordered staff to fill two bags with euro notes before escaping* [The Mirror, 2002, Jan 3], де сполучником *before* приєднуються фактеми, що виражають ближчі до читача в часовому плані події, як слугують точкою відліку для фактів, на яких зроблено логічний наголос: ціни були нижчими до минулого літа, озброєний чоловік наказав наповнити дві сумки нововведеною валютою. При поєднанні двох фактем сполучником *after*, фактема, яка ним введена, виражає віддаленішу в часовому відношенні подію: *A SINGLE mum became Ireland's first Lotto euro millionaire yesterday after collecting a jackpot cheque for nearly e2.5million* [The Mirror, 2002, Jan 8]. Темпоральні відношення між фактемами експлікуються за допомогою *since*: *Nationalist groups that have been campaigning against the euro since the idea was launched a decade ago said that the smooth arrival of the new currency meant nothing and a dire fate awaited it* [The Times, 2002, Jan 3], де фактемою *the idea was launched a decade ago*, встановлюється час початку запровадження ідеї про спільну валюту, що є точкою відліку для фактеми *Nationalist groups that have been campaigning against the euro*.

Каузальним зв'язком поєднуються частини, які виражають причинно-наслідкові відношення. Їх операторами є *because, for, since, while*. У прикладі *... there were more Iraqis killed because they became the frontline news-gatherers* [The Observer, 2005, Nov 20] факт того, що збільшилась кількість убитих жителів Іраку (*there were more Iraqis killed*) є наслідком того, що вони почали збирати новини з лінії фронту (*Iraqis became the frontline news-gatherers*). У прикладі *There is no need for Iran to enrich its own uranium since Russia agreed to supply Bushehr with Russian-made fuel rods* [The Daily Telegraph, 2003, Sept 10] через оператор *since* встановлюється каузальний зв'язок між фактемою дії *Russia agreed to supply Bushehr with Russian-made fuel rods*, в якій стверджується факт згоди Росії постачати в Бушер паливні стрижні російського виробництва, з фактемою стану *There is no need for Iran to enrich its own uranium*, яка виражає факт наслідку цієї дії: відсутність необхідності в Ірану збагачувати власний уран.

У текстових фрагментах, у яких виявляється причинно-наслідкове відношення, фактема вказує

на причину, а наслідок може бути як фактемою, так і нефактуальним фрагментом. Прикладом цього є *When Natanz is complete, Iran's nuclear programme would be self-sufficient since it already has a uranium ore mine at Saghand* [The Daily Telegraph, 2003, Sept 10], де наявність в Ірану шахти з урановою рудою, на відміну від припущення стосовно самодостатності іранської ядерної програми, є фактом. Причинні зв'язки виявляємо між фактемами у реченні *Mr Annan also chided the biggest nuclear powers for failing to pursue atomic disarmament with greater vigour, as they have promised at the last review in 2000* [The Daily Telegraph, 2005, May 3]. Оператором каузального зв'язку у цьому випадку слугує *for* (*having (the thing mentioned) as a reason or cause* [5]): факт недотримання обіцянки активно проводити політику атомного роззброєння є причиною факту докорів з боку п. Аннана.

Адверсативним зв'язком поєднуються фактеми, що вказують на зіставлення фактів. Адверсативний зв'язок сигналізують його оператори: *but, despite, though, although, in spite of, while*. У фрагменті *The plot to use the notorious Mujahedeen e Khalq has not yet won favour with enough top officials. But it was among the top items on the agenda when high-level US policymakers led by Deputy Defence Secretary Paul Wolfowitz met yesterday* [The Sun, 2003, May 31] факт того, що план не набрав необхідної кількості голосів, зіставляється з фактом великого зацікавлення цим планом. У прикладі *The Foreign and Commonwealth Office does not advise against tourist trips to Iran, although it recommends staying away from border regions with Afghanistan and Iraq* [The Times, 2006, Oct 21] Міністерство закордонних справ, з одного боку, не закликає утримуватися від поїздок до Ірану, а з іншого, все ж рекомендує триматися подалі від прикордонних районів з Афганістаном та Іраком. Зіставляючи актантів комунікативних фактем *the Foreign Minister said* та *Western diplomats said* у прикладі *Although the Foreign Minister, Manouchehr Mottaki, said they were being recalled because they were retiring or coming to the end of their term, Western diplomats said the most radical diplomatic overhaul since the 1979 revolution was politically motivated* [The Independent, 2005, Nov 3] зіставляються суперечливі фактуальні висловлення про причини відкликання іранських дипломатів. Манучехр Моттакі, представник міністерства закордонних справ Ірану, пояснює це закінченням терміну їхнього перебування на службі, а західні дипломати – політичною вмотивованістю. Автор статті схиляється до позиції західних дипломатів, бо уживає оператор *although* для введення комунікативної фактеми *the Foreign Minister, Manouchehr Mottaki, said*. Втім яке з фактуальних висловлень читач проінтерпретує як факт залежатиме від того, якому джерелу інформації, іранському чи західному, він довіряє більше.

Зіставлення, яке не марковане сполучниковими чи приєднаниковими операторами, ілюструє

приклад *Fortunately, Britain hasn't joined the euro. Mr Brown can afford to tell Brussels to get lost. The Germans aren't so lucky* [The Daily Mail, 2002, Jan 31], де зіставлення останніх двох фактів про приєднання чи неприєднання до Єврозони відбувається через фактему *Mr Brown can afford to tell Brussels to get lost*.

Текст як матеріальна форма дискурсу – єдиний простір, у якому відбувається передача факту. Мовець, сприймаючи події щоденного життя в його багатоманітності і багатогранності, верифікує і групує їх у факти як ментальні репрезентації подій, які передає у дискурсі через фактуальні висловлення. Прагматичні наміри мовця реалізуються у мовному контексті за допомогою свідомого використання засобів лексичної та граматичної структури мови, а також стилістичних та риторичних прийомів. За когезію та когерентність відтинків інформації, у яких виражається факт, відповідають текстові одиниці, які є операторами

фактуальності. За їх допомогою поодинокі факти об'єднуються у фактуальну мережу, в якій відбувається чіткий поділ на фактеми, які несуть фокусну інформацію, та фактеми, які несуть фонову інформацію, в якій деталізується інформація про основних учасників, ситуацію та обставини її протікання. Фонові фактеми вводяться в текст за допомогою операторів темпорального, каузального, адверсативного та адитивного характеру. Прагматичними функціями семантичних зв'язків між фактемами є акцентуація фактів, їх уточнення, підкріплення, повторна номінація, виявлення суперечностей між фактами, їх спростування або підтвердження, що свідчить про тісне переплетення семантичних і прагматичних зв'язків між фактемами. Відтак питання чіткого їх розмежування та встановлення між ними відповідності може бути предметом подальших досліджень, що сприятиме розробці теорії мовної прагматики та розширенню уявлення про її зміст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бехта І. Прагманастанова художнього тексту і чинник адресата / І. А. Бехта // Лінгвістика : зб. наук. праць. – Луганськ : Альма-матер, 2011. – № 1 (22). – Ч. 1. – С. 151–158.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – 5-е изд., стереотипное. – М. : КомКнига, 2007. – 144 с.
3. Кожемякин Е. А. Подходы к изучению медиадискурса в современной междисциплинарной среде / Е. А. Кожемякин, Е. В. Переверзев // Журналистика и медиаобразование-2008 : сб. трудов III Междунар. науч.-практ. конф. (Белгород, 25-27 сентября 2008 г.) : в 2 т. Т. II / под ред. проф. М. Ю. Казак, проф. У. Перси, проф. А. В. Полонского, доц. Е. А. Кожемякина. – Белгород : БелГУ, 2008. – С. 39–44.
4. A New Agenda in (Critical) Discourse Analysis. Theory, methodology and interdisciplinarity / John Benjamins B. V. / ed. by Ruth Wodak and Paul Chilton. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2005. – 320 p.
5. Abby Lingvo x3. Електронний словник. Випуск 14.0.0.596. Артикул 6092. опт.диск – Систем. вимоги: Intel® Pentium®/Celeron®/Xeon™, AMD K6/Athlon™/Duron™; 512 Mb RAM ; Microsoft® Windows Vista®/Microsoft Windows Server® 2003/Microsoft Windows® XP; MS Word 97-2000. – Назва з контейнера.
6. Discourse, of Course. An overview of research in discourse studies / John Benjamins B. V. / ed. by Jan Renkema. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2009. – 394 p.
7. Fairclough N. Analysing Discourse : Textual analysis for social research / Norman Fairclough. – London ; New York : Routledge, 2003. – 270 p.
8. Genre in a changing world / Charles Bazerman, Adair Bonini, and Débora Figueiredo / ed. by Charles Bazerman, Adair Bonini, Debora Figueiredo. – Indiana : Parlor Press, 2009. – 504 p.
9. Gernsbacher M. A. Language Comprehension as Structure Building / Morton Ann Gernsbacher. – Hillsdale NJ : Lawrence Erlbaum, 1990. – 285 p.
10. Kintsch W. Comprehension: A paradigm for cognition / Walter Kintsch. – Chapter 4. – N.Y. : Cambridge University Press, 1998. – P. 93–120.
11. Scardamalia M. Literate expertise / Marlene Scardamalia, Carl Bereiter // Toward a general theory of expertise: Prospects and limits / K. A. Ericsson & J. Smith (Eds.). – Cambridge : Cambridge University Press, 1991. – P. 172–194.
12. Thibault P. J. Brain, Mind, and the Signifying Body : An Ecosocial Semiotic Theory / Paul J. Thibault. – London ; New York : Continuum, 2004. – 344 p.
13. Thornbury S. Beyond The Sentence : Introducing discourse analysis / Scott Thornbury. – Macmillan, 2005. – 192 p.

© Онишкевич Л. В., 2013

Дата надходження статті до редколегії 15.04.2013 р.

ОНИШКЕВИЧ Леся Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів.

Коло наукових інтересів: лінгвопрагматика, дискурсознавство, лінгвістика тексту, фактуальність.